Володимир Абашнік

Г.С. СКОВОРОДА В «ЛИСТКАХ ДЛЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ДОЗВІЛЛЯ» (1837)

Німецьке видання «Листки для літературного дозвілля» (Blätter für literarische Unterhaltung) у № 346 за 12 грудня 1837 р. (вівторок) оприлюднило цікаву статтю «Малоруська література» (Kleinrussische Literatur), де також йдеться про Г.С. Сковороду. При цьому анонімний автор на початку статті вказує, що Сковорода «...однак лише зараз розпочинає ставати відомим за межами своєї батьківщини...» [7, 1407]. Хоча далі автор повідомляє німецькомовним читачам, що серед своїх земляків Г.С. Сковорода «...ще багато років тому був у великій пошані. З його ім'ям поєднували втілення мудрості й таємної науки; для одних він був Сократом, який мандрував навкруги у образі Діогена, для інших він був захопленим Сведенборгом» [7, 1407]. Стосовно вказаних порівнянь слід згадати, що представник «Харківської філософської школи Й.Б. Шада» [1, 192—195], відомий журналіст Василь Маслович (1793—1841) у своїй праці «Про байку та байкарів різних народів» (1816) назвав Сковороду «Харківський Діоген» [4, 118].

Крім цього, Г.С. Сковороду з Діогеном у своїй праці «Сковорода, цинік теперішнього віку» (1817) порівнював Густав Гесс де Кальве (1784—1838), інший представник «Харківської філософської школи Й.Б. Шада» [2, 9—10]. Тобто, анонімний автор німецької статті «Малоруська література» (1837) був знайомий із останньою публікацією [3], яка була надрукована в «Українському віснику» разом зі статтею «Лопанський міст — витяг із спогадів про Харків» Івана Вернета під загальною редакційною назвою «Сковорода, український філософ» [6]. До речі, тут відомий харківський літератор і журналіст Іван Вернет згадував, що Сковороду часто порівнюють із французьким просвітником Ж.-Ж. Руссо [6, 122]. Але це порівняння, на його думку, не зовсім правильне: «Більш справедливіше Сковорода займає місце між Діогеном та Кратесом...» [6, 123].

З Сократом Г.С. Сковороду порівнював інший випускник Харківського університету, Олександру Хишдеу (1811—1872), у своїй статті «Сократ та Сковорода» (1833), яка була надрукована в «Одеському віснику». Отже, названі публікації були відомі анонімному авторові німецького огляду в «Листках для літературного дозвілля» (1837). Досить цікавим є його порівняння Сковороди зі шведським природознавцем і містиком Емануїлом Сведенборгом (1688—1772). При цьому далі він пише: «Ці різного роду, навіть майже протилежні погляди, приводять до висновку, що Сковорода був самостійним, оригінальним характером» [7, 1407]. Після такого вступу автор зупиняється на деяких деталях навчання та життя Г.С. Сковороди й продовжує: «Він завершив з відзнакою звичайні студії у духовній академії в Києві, але після цього відмовився від місць та посад й віддав перевагу тому, щоби все своє життя провести в постійних мандрах...» [7, 1407].

Стосовно особливостей життя Г.С. Сковороди далі в статті «Малоруська література» (1837) вказується, що він «був другом бідних», мандрував «з посохом в руках від міста до міста, від села до села», а також «при відповідних нагодах славився вченістю та здібністю в повчальних диспутах» [7, 1407]. Такий спосіб життя українського мислителя незабаром викликав «велику славу та повагу» серед людей, хоча він й сторонився «багатіїв» [7, 1407—1408]. Далі анонімний автор пише: «Він помер у літньому віці в 1794 році й заповів помістити свою могилу під тінню дерева з наступним написом: „Світ ставив мені сіті, але я не дозволив себе спіймати”» [7, 1408]. Тут слід зауважити наступне щодо цього німецького перекладу та оригінальної фрази «Мир ловил меня, но не поймал» («Світ ловив мене, та не спіймав»). Хоча цю фразу німецькою мовою можна було перекласти дослівно, однак автор вживає у другій частині фрази вислів — «...але я не дозволив себе спіймати (зловити)», тобто: «...ich aber ließ mich nicht fangen» [7, 1408]. На нашу думку, автор німецької статті хотів тут наголосити, що не «світ не спіймав», а саме Сковорода «не дозволив себе спіймати». Тобто йдеться про активність як характерну рису життя українського мислителя Г.С. Сковороди.

Далі автор статті «Малоруська література» торкається творчості Г.С. Сковороди й пише: «Не дивлячись на таке мандроване життя, він залишив після себе чисельні твори християнсько-повчального або моралістичного змісту. Вони збереглися лише у рукописах, й до цього часу старанно читаються його земляками. Збірку таких рукописів нещодавно придбало Філантропічне

товариство, й воно має наміри з часом надрукувати їх» [7, 1408]. Як відомо, назване Філантропічне товариство («Человеколюбивое общество»), а точніше — Московський опікунський комітет названого товариства, оприлюднив у 1837 р. у Москві чотири наступні книги з творами Г.С. Сковороди: «Убогий жайворонок. Притча», «Беседа двое», «Дружеский розговор о душевном мире», «Басни Харьковские». У цьому сенсі автор названої статті далі вказує: «Книжечка, яка вийшла до сих пір, має назву: «Убогий жайворонок. Притча Г.С. Сковороди» (Москва, 1837) [7, 1408]. Тобто, три інші праці Г.С. Сковороди, скоріше за все, були оприлюднені вже після названої, а тому ще не були відомі авторові німецької статті.

Потім анонімний автор німецької статті наводить переклад витягу з вказаної праці Г.С. Сковороди, причому акцентує увагу на тому, що Сковорода розпочинає «Убогий жайворонок. Притча» з таких слів: «Яка користь від того, що читають багато книг, але залишаються жорстоким (підступним)?» [7, 1408]. Як відомо, ця фраза («Кая польза читать многія книги и быть беззаконником?») знаходиться зовсім не на початку роботи Г.С. Сковороди [5, 926]. Продовжуючи стислий виклад цієї притчі про жайворонка, автор німецької статті вказує, що «...Сковорода, котрий навчався в Києві, досить близько до тодішньої Польщі, й взагалі поблизу католиків, мабуть, мав певні відомості про Абрахама а Санкту Клару, оскільки, як здається, саме такий взірець, якого, звичайно нелегко досягти, уявлявся йому, й зовсім не Якоб Бьоме, як то вважають інші» [7, 1408].

Стосовно такого трактування поглядів Г.С. Сковороди слід вказати на те, що тут йдеться про католицького письменника Йоганна Ульріха Мегерлє (Johann Ulrich Megerle, 1644—1709). Після навчання в єзуїтських та бенедиктинських гімназіях у Інгольштадті (1659) та Зальцбурзі (1662) Й.У. Мегерлє в 1662 р. вступив до ордену Августинів у Відні (Австрія), де отримав чернече ім'я Абрахам а Санкта Клара (Abraham a Sancta Clara). Далі він вивчав філософію та богослов'я в університетах Відня, Праги, Феррари, й саме під цим ім'ям став одним із найбільш авторитетних католицьких проповідників та барокових письменників. Загальна кількість його надрукованих праць сягає 600, серед яких важливе місце займають проповіді і притчі німецькою та латинськими мовами. Вони багато разів перевидавалися у XVII та XVIII ст. у Відні, Граці, Зальбурзі, Лінці, Нюрнберзі, Мюнхені, Вюрцбурзі, Амстердамі. Отже, тема можливих впливів Абрахама

а Санкти Клари на Сковороду була вперше заявлена у наведеній цитаті з видання «Листки для літературного дозвілля» (1837). Після цього, наскільки нам відомо, таке порівняння більше не виникало у світовій «Сковородіані», а тому є явним дезидератом.

На завершення огляду життя та вказаної праці Г.С. Сковороди автор німецької статті пише: «Його псалми ще донедавна співали в Україні з великою шанобливістю. Подібна пісня передрукована у «Жайворонкові», й тут подається дослівний переклад фрагменту» [7, 1408]. Далі автор подає у літературному перекладі декілька рядків із завершальної частини «Лики поют совокупно», починаючи зі слів «Гори, ти Міре!», й до слів «Душевний твой Дом» [5, 933]. Цікаво, що тут автор «Малоруської літератури» серед українських творів згадує «Сватання на Гончарівці» (1836) та інші харківські твори Григорія Квітки-Основ'яненка [7, 1407], «Запорізькі наїзди» (Москва 1837) Абрамовського, тобто Олександра Чуровського, а також «Вечори на хуторі» й «Тараса Бульбу» Миколи Гоголя та німецький переклад витягів з останньої праці у дерптському часописі «Рефрактор» [7, 1408]. Саме це надає можливість визначення анонімного автора німецькомовної статті, на чому зупинимося далі.

Щодо німецького видання, в якому була оприлюднена стаття «Малоруська література» (1837), слід сказати наступне. У 1818 р. німецький письменник Август Фрідріх Фердінанд фон Коцебю (August Friedrich Ferdinand von Kotzebue, 1761—1819) розпочав видавати «Літературний щотижневий листок» (Literarisches Wochenblatt) у місті Ваймар. Після вбивства Коцебю 23 березня 1819 р., пов'язаного з підозрою у його шпіонажі на користь Росії, це видання було придбане ляйпцизьким видавцем Фрідріхом Арнольдом Брокгаузом (Friedrich Arnold Brockhaus, 1772—1823). З 1826 р. син останнього, Генріх Брокгауз (Heinrich Brockhaus, 1804—1874), розпочав його видавати під назвою «Листки для літературного дозвілля». До 1853 р. воно виходило щоденно у Ляйпцигу, а потім щотижня до 1898 р. У цьому виданні виходили рецензії на літературні та філософські твори того часу в Німеччині. Також тут оприлюднювалися огляди літературного, мистецького, зокрема театрального, життя в США, Великобританії, Російській імперії, Австрії, Італії, Норвегії тощо.

Цікаво, що лише невелика кількість публікацій у «Листках для літературного дозвілля» була підписана авторами, наприклад, відомим філософом Арнольдом Руге. Більшість публікацій тут виходили анонімно під зашифрованими цифрами (1, 2,

3 і т. д.), які були відомі лише видавцю і головному редакторові. Крім цього, шифри авторів змінювалися через певні проміжки часу (спочатку один раз на рік, пізніше — частіше). Тобто, автор під шифром «1» за 1836 р. міг бути А., а під цим самим шифром «1» в 1837 р. був вже інший автор Б. Вказана стаття «Малоруська література» (1837) вийшла під шифром автора «3». Цей анонімний автор також оприлюднив декілька інших рецензій на російськомовну літературу того часу. На нашу думку, цим анонімним автором найвірогідніше міг бути Август Давидович, або Йоганн Август фон Меттлеркамп (Johann August von Mettlerkamp, 1810—1863), який в 1835—1858 рр. був лектором німецької мови та літератури Харківського університету [1, 589—592]. Про вірогідність його авторства говорять кілька фактів. По-перше, знання української літератури, зокрема творів Квітки-Основ'яненка, Абрамовського, Гоголя. По-друге, його поетичні переклади витягів з праці «Убогий жайворонок. Притча» (1837) Г.С. Сковороди у названій статті, оскільки Й.А. фон Меттлеркамп був також відомим поетом і перекладачем з російської та української мов. Зокрема, він переклав німецькою «Моцарт і Сальєрі» О.С. Пушкіна, «Герой нашого часу» М.Ю. Лермонтова та видав поетичну збірку «Пісні-ластівки» (Liederschwalben, 1846), де було перекладено деякі українські пісні. По-третє, в «Листках для літературного дозвілля» (Ляйпциг) та «Рефракторі» (Дерпт) публікувалися рецензії на німецькі публікації А. фон Меттлеркампа.

Можна констатувати, що в німецькій статті «Малоруська література» (1837) вперше були представлені основні риси життя та твору «Убогий жайворонок. Притча» (1837) Г.С. Сковороди іноземному читачеві. Також тут вперше було акцентовано увагу на можливих впливах Сведенборга та Абрахама а Санкти Клари на творчість Г.С. Сковороди, що заслуговує окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абашник В.А. Харьковская университетская философия (1804—1920): монография [в 2 т.] / В.А. Абашник. — Харьков: БУРУН и К, 2014. — Том 1: 1804—1850 гг. — 750, XVI с.*
2. *Абашник В.А. Харьковские университетские философы о Г.С. Сковороде / В.А. Абашник // Григорій Сковорода у світлі філології, філософії та богослов'я: Матеріали XX Харківських міжнародних Сковородинівських читань, присвячених 290-річчю з дня народження Г.С. Сковороди (27—29 вересня 2012 р.). — Сковородинівка-Харків: Савчук О.О., 2013. — С. 8—15.*

3. *Гесс де Кальве Г.А. Г. Сковорода, циник нынешнего века / Сковорода, украинский философ / Г.А. Гесс де Кальве // Украинский вестник. — 1817. — Ч. 6., кн. 4. — С. 106—119.*
4. *Маслович В. О Басне и Баснописцах разных народов, известие об их жизни, с некоторыми замечаниями на их басни и самыя басни оных / опыт, распространенный Василием Масловичем, из первой его лекции читанной в Императорском Харьковском Университете, по случаю Докторского экзамена, по словесному отделению. — Харьков: В Унив. тип., 1816. — VI, 140, I с.*
5. *Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. — Харків: Майдан, 2010. — 1400 с.*
6. *Сковорода, украинский философ // Украинский вестник. — 1817. — Ч. 6., кн. 4. — С. 106—131.*
7. *Kleinrussische Literatur // Blätter für literarische Unterhaltung. — 12. Dezember 1837. — Nr. 346 (Dienstag). — S. 1407—1408.*